

**ТИПИ РЕФЕРЕНЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ КОМПОНЕНТАМИ
НАДФРАЗОВИХ ЄДНОСТЕЙ ІЗ РІЗНИМИ ВИДАМИ
ТЕМА-РЕМАТИЧНОЇ ІЗОТОПІЇ
(на матеріалі сучасної французької мови)**

У цій статті визначається референтний статус макрореми на рівні складних дискурсивних формацій, а також аналізуються типи референції та референційні зв'язки між тематичними та рематичними компонентами в надфразових єдностях із різними видами тема-рематичної ізотопії.

Ключові слова: тема-рематична ізотопія, референція, референційний акт, макротематична та макрорематична референційні зони, тема-рематичні маркери, ко(н) текст.

Лепетюха А.В. Типы референциальных связей между компонентами сверхфразовых единств с разными видами тема-рематической изотопии (на материале современного французского языка). В этой статье определяется референтный статус макрореми на уровне сложных дискурсивных формаций, а также анализируются типы референции и референциальные связи между тематическими и рематическими компонентами в сверхфразовых единствах с разными видами тема-рематической изотопии.

Ключевые слова: тема-рематическая изотопия, референция, референциальный акт, макротематическая и макрорематическая референциальные зоны, тема-рематические маркеры, ко(н)текст.

Lepetiukha A.V. Types of referential rapports between the components of superphrastic unities with different kinds of theme and rheme isotopic (on the material of modern French). This paper is dedicated to the definition of the referential status of the macrorheme in complex discourse formations and to the analysis of types of reference and of referential rapports between thematic and rhematic components in the superphrastic unities with different kinds of theme and rheme isotopic.

Keywords: theme and rheme isotopie, reference, referential act, macrothematic and macrorhematic referential zones, theme and rheme markers, co(n)text.

Метою дослідження є визначення референтного статусу макрорематичного компонента надфразових єдностей та аналіз типів референційних відношень між темами та ремами цих складних дискурсивних формацій із різними видами тема-рематичної ізотопії.

Предметом статті є макрорематичний компонент надфразових єдностей та референційні відношення між тематичними і рематичними референтними маркерами макротеми та макрореми.

Надфразові єдності з різними видами тема-рематичної ізотопії становлять об'єкт аналізу.

Матеріалом статті слугують 12 прикладів надфразових єдностей сучасного франкомовного художнього дискурсу.

Актуальність дослідження полягає в новому, семантико-прагматичному підході до визначення референтного статусу макротеми у складних дискурсивних структурах та виявленні певних закономірностей референційних

відношень між тематичними та рематичними компонентами при тема-рематичній ізотопії.

Комунікативні стратегії мовців залежать від їхньої комунікативної компетенції, тобто від їхньої здатності ідентифікувати референта та розпізнати інтенцію адресанта. Перша здатність діє на рівні референції. Ідеться про те, чи можуть висловлювання в контексті, в якому вони вжиті, дати співрозмовнику вказівку, що дозволить йому уявити референтів ментально. Друга здатність виявляється на рівні референційного акту – інтерпретативного механізму [5: 573], що дозволяє встановити смисл подвійної точки зору адресанта й адресата [2: 172] з метою розпізнати інтенцію адресанта. Таким чином, референційний акт передбачає «вихід на поверхню» та «поєднання» уявлень учасників комунікації [3: 63]. Ефективність, тобто результативність комунікативного акту, залежить від повної чи часткової ідентифікації сутності, на яку посилається адресант, згоди відносно референта (референт розділений чи ні) та успіху чи провалу референційного акту згідно зі змістом цієї згоди.

Зобразимо схематично співвідношення референції та референційного акту в процесі висловлення:

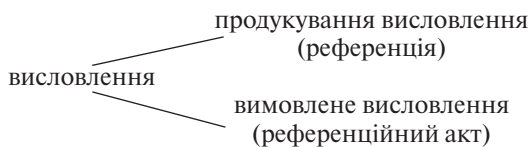

Схема 1

Отже, референція (ідентифікація референта) реалізується при продукуванні висловлення, тоді як референційний акт (інтерпретація інтенції адресанта) здійснюється у висловленні – результаті.

Розрізнення референції (позначення певних речей) і предикації (характеристика цих речей) базується на граматичному розрізненні номінативної і вербальної груп, які часто співвідносяться з темою і ремою (Т + R). При внутрішньому актуальному членуванні (рівень простого висловлення) рема дійсно виконує предикативну функцію. Існують погляди, згідно з якими при зовнішньому актуальному членуванні (рівень комплексного висловлення та надфразових єдностей (НФЄ)) функція реми ідентична [1: 261].

Для того, щоб з'ясувати статус реми на рівні НФЄ, визначимо роль референції у формуванні дискурсивної тема-рематичної ізотопії. Серед одиниць дискурсивного фрагмента виділяються тематичні маркери, що вводять тему в прості висловлення, а також у біномні (комплексне висловлення, що складається із двох простих) та в поліномні (комплексне три-, полікомпонентне висловлення, НФЄ), та рематичні маркери, що є референтними представленнями макрореми. Самі по собі ці маркери не є корелятами, вони набувають такого статусу лише в різних контекстах.

Тема-рематичні маркери спираються на макротематичну та макрорематичну експліцитну чи імпліцитну референційні зони [4: 117] з метою здобути в них референти для формування когерентного дискурсу. В експліцитних

референційних зонах міститься комплекс референтів, до якого входять референційні класифікатори [4: 118], причому в макротемотичній зоні наявний один класифікатор, що, як правило, співвідноситься з макротемотою, а в макрорематичній — один чи декілька класифікаторів. Таким чином, референційні зони є своєрідною «точкою прикріплення» для референтів, що дозволяють розпізнати природу тема-рематичної ізотопії.

Важлива умова тема-рематичної зв'язаності складної дискурсивної одиниці полягає не тільки в морфолексичній, синтаксичній, дискурсивній рекурсії референтів, але й у її співвідношенні з комплексом референтів. Референтні маркери одного тематичного фрагмента повинні виходити з одного комплексу, але вони не обов'язково безпосередньо слідуєть за референтами, які вони знову вводять, вони можуть займати дистантну позицію. У тематичному фрагменті не завжди є всі референти з відповідного референційного комплексу. У багатьох випадках один чи кілька референтів одного дискурсивного відрізка не вводяться знову, але з'являються вперше. Такий референт є невідомим, але виводиться асоціативно, уписуючись до поліізотопічного дискурсивного фрагмента.

В останньому випадку можна говорити про імпліцитну референційну зону, тобто зону, що не має для референтів точки прикріплення [3: 87]. Референти, що фігурують у тематичному фрагменті, не експліковані в контексті. Кількість таких референтів неможливо передбачити. Однак вони пов'язані з експліцитною референційною зоною, що дозволяє їм сформувавши когерентну дискурсивну одиницю. Незважаючи на те, що розпізнавання імпліцитних референційних зон — складний процес, оскільки йдеться про схему знань або про схему, пов'язану зі структурою очікувань, референти, хоча й не вказані контекстуально, когнітивно доступні.

Отже, у дискурсивних формаціях трапляються обидва види референційних зон, але імпліцитний референт повинен уписуватися до схеми експліцитних референтів або виводитися контекстуально. Тільки за цієї умови можна говорити про когерентний дискурсивний фрагмент.

Референтний статус макротеми та макрорерми дозволяє виділити такі типи референції:

1. Індексикальна референція [5: 574]. Мовець використовує лексичну одиницю, закодований смисл якої вказує на учасника або на складовий елемент, що безпосередньо слідуєть за висловленням-процесом. Серед дейктиків це (*je (я)*), який дозволяє комуніканту вказати на самого себе, (*tu (ти)*), розпізнавання адресата як свого співрозмовника в момент висловлювання (*maintenant (зараз)*, *aujourd'hui (сьогодні)* і так далі). Цей тип референції найчастіше зустрічається в діалогічному мовленні. Наприклад:

— *Je veux 3% sur tous les bénéfices.*

— *Tu es fou?*

— *Je suis lucide (D. Pennac).*

У наведеній діалогічній НФЄ наявні індексикальні референтні маркери (*я* та *ти*), які дозволяють ідентифікувати учасників комунікації.

2. Дескриптивна номінальна референція використовує, як правило, номінальну групу, що вказує на характерні риси референта:

а) визначена дескрипція забезпечує однозначну ідентифікацію референта. Присвійні та вказівні займенники також підкреслюють одиничність референта через виділення певної риси, що описує або характеризує предмет:

Le restaurant n'était pas fréquenté seulement par des demi-mondains, mais aussi par des gens du monde les plus élégants, qui y venaient goûter vers cinq heures ou y donnaient de grands dîners (M. Proust).

У цьому прикладі номінальний референт (*ресторан*), що вводиться означеним артиклем, указує або на вже відому співрозмовнику чи читачу інформацію, або ж мовець спирається на схему знань адресата, що забезпечує когнітивну доступність референта;

б) невизначена дескрипція, що ідентифікує референт як реальну або можливу випадковість серед інших, залежно від типу предмету, представленого дескрипцією:

Comme *un vent violent* rendait le voyage difficile, Kem obtint *une journée d'enquête supplémentaire* (...) (Ch. Jacq).

Неозначений артикль уводить референти (*сильний вітер* та *додатковий день для розслідування*), які маркують реальну випадковість. Вони ідентифікуються за допомогою ко(н)тексту.

3. Деномінативна референція ідентифікує референт через власну назву, що дозволяє уникнути референційної двоїстості, під яку підпадають дискурсивні одиниці в деяких контекстах, що дозволяють різні інтерпретації:

Pendant quelque temps ils cheminèrent sans rien dire. Hoël tenait la main de Bertil dans la sienne pour le guider et il cherchait au loin les premières maisons de la ville, mais à droite et à gauche de la route il n'apercevait que les arbres noirs qui remuaient doucement dans la brise (J. Green).

У розглянутому прикладі за допомогою деномінативної референції правильно ідентифікуються тематичні референтні маркери (*Оель* та *Бертіль*).

4. Пронімінальна референція використовує форми, що позбавлені дескриптивного змісту (наприклад, займенники третьої особи) або зі слабкою дескриптивністю, тому що сам референт невизначений ко(н)текстуально або ідентифікується за допомогою інших ко(н)текстуальних елементів:

Elle s'interrogeait à propos de cet oncle Samuel, qu'elle n'avait rencontré qu'une seule fois, peu de temps avant qu'il ne meure; après tout celui-là non plus n'avait pas l'air d'un aigle. Pourtant, ça ne l'avait pas empêché d'être pasteur (...) (J. Carrière).

Перший референтний маркер (*вона*) вказує на вже відомого та доступного ко(н)текстуально референта, тому він виражений особовим займенником, позбавленим дескриптивного змісту; що стосується референтів, представлених вказівними займенниками (*той* та *це*), то вони розпізнаються котекстуально.

6. Адвербіальна референція. Такі прислівники, як *ainsi* (*таким чином*) або *pareillement* (*однаково*) можуть представляти попередній дискурсивний фрагмент. Просторові прислівники *ici*, *là* (*тут*, *там*) відсилають до вже згаданого референта:

C'est simple, mais comme pour toute invention dans le domaine de la mécanique, il fallait une nécessité pour que quelqu'un y pense. Ce qui est nécessaire ici c'est la vitesse (B. Clavel).

У поданій НФЄ прислівник *тут* презентує попередній рематичний номінативний референт (у галузі *механіки*).

3. Ад'єктивна референція. У більшості випадків попереднє висловлення або його частина представлені прикметником *tel* (*такий*).

... *Il crut alors faire preuve d'une très grande présence d'esprit: "Bonjour, monsieur Ouard!" hurla-t-il, enchanté de pouvoir enfin montrer qu'il avait du tact, et il enchaîna aussitôt, en passant aux suivants: "Bonjour, cocu, bonjour, cocu" et ainsi de suite jusqu'au dernier. Tel était le Père Fargue, le missionnaire préféré des lépreux et des sommeilleux* (R. Gary).

У цій НФЄ макротематичний компонент (*отець Фаз*) катафорично презентований за допомогою прикметника *такий* у приєднаному висловленні.

5. Предикативна референція, що представляє рематичний компонент через його референтний маркер у вигляді синонімічного предикату або предикативної групи:

... *Il s'en va dans les chants avec le geste de l'auguste devenu semeur. Il sème des "Ouâh! Ouâh! Ouâh!" des "Chabadaba". Ça pousse autour de lui. Ça se bouscule* (G. Coulonges).

У наведеному прикладі останній рематичний елемент *штовхається* (*se bouscule*) є референтним предикативним синонімічним позначенням попереднього рематичного референта *pousse*.

Розглянемо приклади НФЄ з різними видами тема-рематичної ізопопії та проаналізуємо референційні зв'язки між тематичними та рематичними компонентами, що представлені референтними маркерами прономінально-го, дескриптивного, адвербіального та інших типів:

(1) *Cette femme qui avait mené une vie si tumultueuse, qui était si incapable de renoncer à un désir, si fière de son indépendance, pouvait être détruite par le remords. Ce remords la dévorait, le remord de n'avoir pas étonné l'homme qui l'aimait* (Boileau-Narcejac).

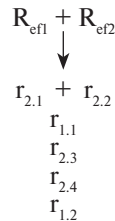

Схема 2

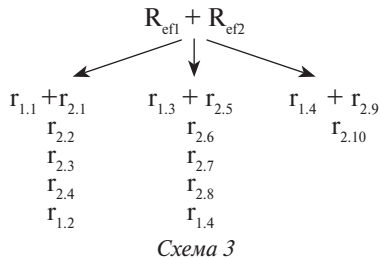
де R_{ef1} – референтна макротема, R_{ef2} – референтна макрорема, $r_{1,n}$ – мікротематичні представлення референтів, $r_{2,n}$ – мікрорематичні позначення референтів.

У наведеному прикладі НФЄ з лінійною тема-рематичною ізопопією [6: 163] експліцитні референтні макротема та макрорема представлені визначеною дескрипцією (*cette femme* (*ця жінка*), *le remords* (*докір*), *ce remords* (*цей докір*), *l'homme* (*чоловік*)) та прономіальною референцією (*la* (*її*)). З поданої схеми видно, що тематичний елемент приєданого висловлення є

референтним маркером макрореми, що ще раз доводить нашу концепцію стосовно референтного статусу макрореми. Щодо референта *чоловік*, він є когнітивно доступним, оскільки виводиться з контексту.

Розглянемо референційні відношення між компонентами НФЄ з темарематичною ізотопією з постійною темою [6: 163]:

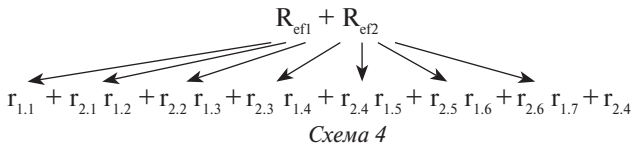
(2) *Elle n'essayait plus de se contrôler. Elle retrouvait cette joie, ce goût de la violence et de l'irréparable qui l'avaient si longtemps caractérisée. Elle sentait en elle naître ce rire intérieur, cette insouciance parfaite, cette liberté qu'elle avait oubliés. Elle se leva et se dirigea vers la cuisine* (F. Sagan).

У наведених НФЄ макротема та макрорема, що експліковані в першому висловленні, представлені за допомогою визначеної дескрипції та прономінальних референтів у трьох приєднаних фразах (*elle* (вона), *cette joie* (ця радість), *ce goût de la violence et de l'irréparable* (цей смак жорстокості та неоправного), *la* (її), *cette insouciance parfaite* (ця повна безтурботність), *cette liberté* (ця воля), *la cuisine* (кухня)), останній з яких виводиться ко(н)текстуально. Схема 3 показує, що макротема «постачає» референтів у тематичну та рематичну котекстуальні зони, а макрорема – тільки в рематичну.

Проаналізуємо з точки зору референційних відношень наступну НФЄ з тема-рематичною ізотопією з похідними темами [6: 165]:

(3) *Le printemps du Sud montait des forêts et des eaux. Les poissons sautaient. Un renard mâle appelait d'une petite voix plaintive. Des tourterelles grises volaient contre le soleil. Les martins-pêcheurs couraient sur l'eau. Des grues lancées vers le nord comme des flèches passaient en criant. Des nuages de canards écrasaient les roseaux. Un esturgeon à dos de cochon nageait sur l'eau* (J. Giono).

У поданій вище НФЄ тематичні компоненти здобувають референтів, представлених визначеною та невизначеною дескрипцією (*les poissons* (риби), *un renard mâle* (лис самець), *des tourterelles grises* (сизі горлиці), *les martins-pêcheurs* (рибалочки), *des grues* (журавлі), *des nuages des canards* (хмари качок), *un esturgeon à dos de cochon* (осетер зі спиною порося)) у макротематичній

експліцитній зоні, а рематичні, що презентовані визначеною дескрипцією (*l'eau (вода)*) – у макрорематичній. Деякі з них (*une petite voix plaintive (жалібний голосок), des flèches (стріли), le soleil (сонце), le nord (північ), les roseaux (очерет)*) експлікуються завдяки ко(н)тексту або когнітивно.

Проаналізуємо НФЄ з комплексною тема-рематичною ізотопією:

(4) *Elle posa sa tasse. Il y avait dans l'immense rez-de-chaussée vitré un va-et-vient continu, comme celui des milliers d'abeilles dans une vigne vierge au moment de la floraison. C'était agréable, au premier abord, mais à la longue ça vous déprimait, parce qu'une foule pareille, c'est toujours inhumain, peu importe qu'elle soit composée d'hommes. Moi, ici, je me sentirais quand même un peu seule, s'il n'y avait pas l'U. E. C* (R. Merle).

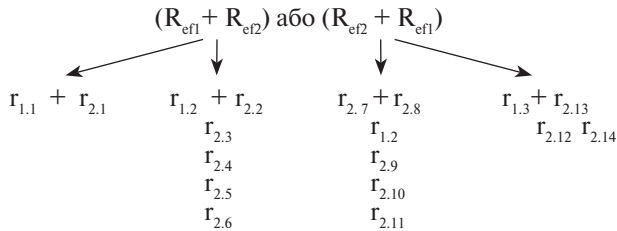

Схема 5

Оскільки комплексна тема-рематична ізотопія не є сумарним утворенням різних типів тема-рематичної ізотопії, а становить складну розгалужену структуру, референційні відношення між тематичними і рематичними компонентами дуже різноманітні. У наведеному прикладі спостерігаються імпліцитні макротематична та макрорематична референційні зони. Зі схеми 5 видно, що як тематичні, так і рематичні блоки приєднаних висловлень містять референти, представлені номінально (*l'immense rez-de-chaussée vitré (величезний застлений перший поверх), un va-et-vient continu (ночітине ходіння назад і вперед), des milliers d'abeilles (тисячі бджіл), une vigne vierge (дикий виноград), la floraison (цвітіння), une foule pareille (такий натовп), des hommes (люди), l'U. E. C*) прономінально (*elle (вона) se, ça (це), moi, je (я)*), адвербіально (*ici (тут)*), вербально (*il y avait (був, було)*), що здобуваються з обох зон або виводяться когнітивно. Це ще раз свідчить про те, що макрорема становить референтну одиницю на рівні складних дискурсивних формацій.

Проведений аналіз дає можливість комплексного вивчення когерентних дискурсивних структур із семантико-прагматичної точки зору з урахуванням референційних відношень між їхніми складниками та відкриває перспективи більш детального аналізу тематичних та рематичних маркерів та їхніх зв'язків з експліцитними й імпліцитними макротематичними та макрорематичними зонами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Синтаксис / Н.Д. Арутюнова // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М. : Наука, 1972. – С. 258–385. 2. Baylon Ch. La communication / Ch. Baylon, X. Mignot. – Paris, Editions Nathan / HER, 1999. – 416 p.

3. **Charolles M.** La référence et les expressions référentielles en français / M. Charolles. – Paris, Editions Ophrys, 2002. – 285 p. 4. **Porhiel S.** Les séquences thématiques / S. Porhiel // Langue française, Larousse / Armand Colin, 2005. – № 148. – P. 113–123. 5. **Riegel M.** Grammaire méthodique du français / M. Riegel, J.-C. Pellat, R. Rioul. – Presses universitaires de France – Puf, 2007. – 646 p. 6. **Touratier Ch.** La sémantique / Ch. Touratier. – Armand Colin, Her Paris, 2001. – 192 p.

ДЖЕРЕЛА

1. **Boileau-Narcejac.** A cœur perdu (Meurtre en 45 tours) / Boileau-Narcejac. – Paris : Editions Denoël, 1986. – 192 p. 2. **Carrière J.** L'épervier de Maheux / J. Carrière. – Paris : Jean-Jacques Pauvert, 1972. – 336 p. 3. **Clavel B.** Victoire au Mans / B. Clavel. – Paris : Ed. Robert Laffont, S. A., 1986. – 192 p. 4. **Coulonges G.** Pause café / G. Coulonges. – Paris : Librairie Arthème Fayard, 1998. – 320 p. 5. **Gary R.** Les racines du ciel / R. Gary. – Paris : Editions Gallimard, 1980. – 516 p. 6. **Giono J.** Un roi sans divertissement / J. Giono. – Paris : Editions Gallimard, 1984. – 256 p. 7. **Green J.** Varouna / J. Green. – Paris : Librairie Plon, 1965. – 288 p. 8. **Jacq Ch.** La justice du vizir / Ch. Jacq. – Paris : Librairie Plon, 1994. – 390 p. 9. **Merle R.** Derrière la vitre / R. Merle. – Paris : Editions Gallimard, 1983. – 544 p. 10. **Pennac D.** La fée carabine / D. Pennac – Paris : Editions Gallimard, 1987. – 320 p. 11. **Proust M.** A l'ombre des jeunes filles en fleurs / M. Proust. – Paris : Editions Gallimard, 1988. – 576 p. 12. **Sagan F.** Les merveilleux nuages / F. Sagan. – Paris : René Julliard, 1981. – 192 p.